

ЭФИРГЕ АЛДЫН АЛА ДАЙЫНДЫҚ КЕЗЕҢІ

Кұбашева Әсел E-mail: aselkubasheva2003@gmail.com журналистика мамандығының 4 курс студенті Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан Республикасы Ғылыми жетекшісі, аға оқытушысы – Мажитова Л.Қ.

Журналистке арналған кез келген бағдарлама оның дайындалу барысында алдына қойған мақсатын анықтаудан басталады. Кез-келген өмірлік оқиға, әлеуметтік немесе мәдени құбылыс көп қырлы, сондықтан тақырып таңдаған кезде де журналистің өзіне ғана тән шеңберін қалыптастыруды және мәселенің шекарасын түсінуді талап етеді. Мұның бәрі ең алдымен журналистің өзіне, сосын аудиторияға назарын басты нәрсеге аударуға көмектеседі. Белгілі бір дәрежеде тақырыпты таңдау редакцияның, радиоарнаның немесе радиокомпанияның мамандануымен, оның негізгі тақырыптық бағыттарымен және форматымен алдын ала анықталған. Әрбір радиостанцияның өз мәселелері бар, оны журналист терең және мұқият түсінуі керек. Олай болса, редакторды таңдау журналистік шығармашылықтың негізгі тақырыбын анықтаудағы бірінші және маңызды кезең болып табылады. Осы негізгі мәселеге сәйкес ең маңыздысы – білім жинақтау процесі, жаңа құбылысты немесе фактіні бағалай білу. Сөзсіз дарынды және жас журналист тез арада «шашылып», тыңдармандары да, әріптестері де оның бағдарламаларына, репортаждарына немесе пікірлеріне қызығушылықтарын жоғалтатын жағдай жиі туындайды. Себебі оған қарапайым: білім мен эрудиция жетпей қалып жатады. Ол ауада «өз ғимаратын» тұрғызбақ болған «өз ғимаратының» «мәдени қабаты» тым жұқа болып шығады... Осыдан журналистердің сөз қолданысындағы «мықты әсер ететін» сөздерді қолдануға деген ұмтылысы 90-шы жылдары байқалатын. Және ол тыңдаушылардың өкінішін тудырып, қарапайым шындықтарды, бұрыннан белгілі болған фактілерді қайталай бастайды. Көбінесе мұндай жағдайларда тақырып таусылды деп айтылады. Бірақ олай емес, тақырып таусылған жоқ-журналистің тақырып туралы білімі таусылды деген дұрыс. Мысалы, егер корреспондент әйелдер аудиториясына арналған радиостанцияда жұмыс істесе, онда ол «әйелдер мәселесі» деп аталатын барлық нәрсені жақсы түсінуге, оның ғасырлар бойғы тарихын, дамуын, бүгінгі жағдайын біздің елде де, шетелде де білуге міндетті. Әйтпесе (мысалы, Моника Левинскийдің «ісін» жариялауында болған сияқты-АҚШ президентінің Ақ үйдегі практиканткамен бұл романы ХХ ғасырдың аяғында журналистикада үлкен орын алды), өз аудиториясын бүгінгі күні болып жатқан феминистік революцияның терең процестеріне қатысты толық қараңғылықта қалдырып, тек қуанышты бос сөзге адасу оңай. Әлемде, атап айтқанда Америкада, оның барлық артықшылықтары мен кемшіліктері бар. 584 Радиожурналистің мамандануы -тақырыпты игерудің екінші кезеңі. Айта кетейік, қаншалықты сөзсіз талантты болса да, өзінің тақырыбын таппай -кез келген тілші көрнекті шығармашылық тұлға болуы екіталай. Егер адам өзіне қызықты болатын журналистік жолды бірден тапса жақсы. Радио журналистердің ондаған есімдерін біледі, олар «мамандандыру» деген құрғақ сөзбен түсінгеніміздің арқасында танылды. Бұл радиода қамтудың кеңдігін қажет ететін кәсіби салалар жоқ, мысалы, белгілі бір аймақтағы өз корреспондентінің қызметін немесе жетекші ақпараттық-публицистикалық бағдарламаның жұмысын сипаттайтын өзіндік көп тақырып жоқ дегенді білдірмейді. Бірақ мұндай кеңдік сонымен қатар журналистің мамандануының бір түрі болып табылады және бұл аймақтың белгілі бір ерекшеліктерін, оның тарихын, тілі мен мәдениетін міндетті түрде білу қажет. Мамандандыру, әрине, қозғалатын мәселелердің ауқымын тарылтады, сонымен бірге олардың мәніне тереңірек енуге, оларды ашуға мүмкіндік береді, бұл қолында дайын дәлелдер мен фактілермен аталады. Ол журналистің әдебиетпен танысуын және таңдалған

тақырып бойынша ақпаратты таңдауды ғана емес, сонымен қатар арнайы анықтамалық аппаратты ұйымдастыруды және үнемі жүргізуді, яғни. құжаттаманың бір түрінің болуын қамтамасыз етеді. Журналистің құжаттамасы-бұл ең алдымен өмірлік тәжірибе және, әрине, жоғарыда айтылған жалпы алдын-ала дайындық кезеңінде жинақталған білім (мұндай білім, әрине, жұмыстың барлық кезеңдерінде белсенді қолданылуы керек); бұл таңдалған тақырыптың негізгі және өзекті жақтары және оған «көзқарастар» туралы ұғымдар, берілген мәселенің этикалық шеңбері туралы түсінік; және, сайып келгенде, бұл эфирлік арна жұмыс істейтін аймақтың тарихын, географиясын, мәдениетін білу. Мысал келтірейік. Белгілі радиожурналист Ю. Гальперин Будапешт әуежайынан хаттамалық репортаж жүргізіп (Венгриядан Н. С. Хрущев), қонақтың кешігуіне байланысты қиын жағдайға тап болды. Сол кезде қабылданған салтанатты сөздер айтылды: «Мәскеу сөйлейді» Кеңес Одағының барлық радиостанциялары жұмыс істейді!» ол делегацияның әуежайға келуі кешіктірілгенін түсінген кезде, Ол 32 минут бойы экспромтпен сөйлесуге мәжбүр болды-және ол бұл жауапты сапар туралы көп нәрсені білгендіктен жасады. Хабар радио құжаттамасының классикасына айнала отырып, мұндай "ресми" хабар үшін бұрын соңды болмаған тереңдік пен тұтастыққа ие болды. Әрине, репортер адамзат жасаған барлық білім мен фактілерге, тіпті өте шектеулі тақырыптарға ие деп үміттенуге болмайды. Интернеттегі анықтамалардан басқа, жақсы журналист газет қиындыларын, ақпараттық агенттіктердің хабарламаларын, таңдалған мамандандыру бойынша анықтамалықтарды пайдаланады. Бұл материалдар жеке немесе редакциялық компьютерге салынуы мүмкін, онда осы тақырыпта жазылған ең жақсы материалдар – меншікті де, әріптестер де енгізілуі мүмкін. Осы құжаттамаға есте қалған сөз тіркестері, дәйексөздер, қандай да бір себептермен алдыңғы бағдарламаларда қолданылмаған сәтті әдістер, «идеялар», тақырыптар және т. б. енгізіледі. Қажет болса, Журналист әрқашан осы материалды пайдалануға дайын болуы керек. Кейде жинақталған және ұқыпты сақталған материалдың пайдалы болуы үшін (немесе журналистер айтқандай, "ату" заряды) жылдар қажет болуы мүмкін. Бір танымал журналистің айтуынша, он жылға жуық уақыт бойы ол Чеховтың «Аю» («мен лайықты адаммын. Мен оқ атып, лақтырылған тиынға оқ бопТиемін...») оны ату бойынша олимпиада чемпионы туралы эсседе қолданбас бұрын Мұндай әзірлемелер әрқашан қолында болуы керек, бірақ оларды оңай табу үшін оларды таңдау мен сақтаудың қатаң жүйесі қажет. Ол өте жеке, бірақ басты Жалпы шарт-жадқа сенбеу (Альберт Эйнштейннің әйгілі әзілінде айтылғандай, ол өмір бойы екі-үш тұрақты ойға ие болғанын және оларды жазбай-ақ осылай есте сақтағанын айтты). Екінші кеңес-жұмыс үстелінің жәшіктерін қағаздармен, газет қиындыларымен, кездейсоқ жазбалармен толтыруға болмайды. Бір күн бұрын жасалған жазбаларды келесі күні қайта оқып шығу керек, бұл оларды жақсы есте сақтауға, мұрағаттан олар үшін нақты орын табуға және, ең бастысы, осы жазбаны жасау қажеттілігіне әкелген ойлардың бағытын қалпына келтіруге көмектеседі. Себебі бұл жиі болады: біраз уақыттан кейін жазбаны тапқаннан кейін, репортер бұл жазбаның не үшін жасалғанын есіне түсіре алмайды ("бірақ маңызды нәрсе болды...»). Сақтау жүйесі туралы бірнеше сөз. Жиналған 585 материалдарды әдетте таза анықтамалық деп бөлу ұсынылады: мекен-жайлар, фамилиялар (міндетті түрде аты-жөні мен әкесі, тегі!), адамдардың лауазымдары, цифрлық деректер, күндер және т. б.; проблемалық: газеттер мен журналдардан үзінділер, таңдалған тақырып бойынша материалдар (өзі және әріптестері), эфирге шықпаған хабарлардың транскрипциясы; соңында шығармашылық дайындамалар: пайдаланылмаған тақырыптар, хабарлардың басталу нұсқалары, қызықты бақылаулар, сөз тіркестері, сөз тіркестері, тарату стилін анықтайтын «ерекшеліктер». Осылайша, жеке мұрағатқа түсетін материалдарды (басқа градацияларға да рұқсат етіледі – тақырыпқа, мамандануға, хабар тарату түріне және т.б. байланысты) бөле отырып, журналист «сақтау

орындарын» анықтайды. Анықтамалық материал үшін бұл компьютерден басқа кітапхана каталогында да, арнайы жәшіктерде де сақталатын арнайы карталар болуы мүмкін (оларды алфавиттік ретпен орналастыру ыңғайлы). Проблемалық материалдарды арнайы қалталарда сақтауға болады, ал мұнда алфавиттік емес, оларды таратудың уақытша принципі ыңғайлы болады, бұл қажет болған жағдайда дәуірдің сипатын, тақырыпқа көзқарастарды, жанрлық құрылымды, тілді өзгертуге байланысты көптеген екпіндерді салыстыруға көмектеседі. Шығармашылық бланкілерді сақтауға келетін болсақ, мұнда жоғарыда аталған әдістермен қатар журналистік дәптерге жазбалар енгізу өте қолайлы болады. Бұл, әсіресе, тікелей эфирде жұмыс істейтін журналистер үшін, кейде ұзақ уақыт дайындалуға уақыт болмаған кезде ыңғайлы. Сақтаудың кез – келген әдісімен келесі ережені қатаң сақтау керек: әр жазбада, әр мұрағаттық құжатта мыналар болуы керек: бұл мақала қайда, кім, қашан (немесе жақсырақ-және қандай жағдайда) жазылады, беріліс дайындалады, есте қаларлық фраза айтылады, дәйексөз қайдан алынған, сол немесе басқа статистикалық есеп. Бұл ереже тек журналистік шығармашылық мәдениетімен және өздеріне және әріптестеріне жауапкершілікпен ғана емес, сонымен бірге «түсіндірменің» болмауы автордың атын, мақаласын, дәйексөзін және т. б. іздеуге көп уақыт жұмсауға әкеледі. Пастернактың өлеңдерін радиодан оқып, оларды өздері үшін оқыған белгілі ақын. Плагиат ашылды, конфузия үлкен болды. Жанжалдың себебі тек жеке мұрағат жүргізе алмауында болды. Қалай болғанда да, бақытсыз авторға ұлы ақынның бір өлеңі ұнады және оны жазды. Содан кейін ол кездейсоқ керемет өлеңдері бар парақты тауып алып, оны өзімен қателесті. Жағдайдың «дәмділігі» бұл ақын Парсниптің ең қатал қудалаушыларының бірі болып саналды. Мұрағатты жүргізудің аталған әдістері компьютерді қолданумен қатар қолданылады, бұл, әрине, ақпаратты сақтауды және оған қол жеткізуді едәуір жеңілдетеді, оның көлемін едәуір арттыруға мүмкіндік береді. Мұрағатты ұйымдастырудың және жүргізудің маңызды сәті-оның үнемі жаңаруы. Бұл жағдайда ескі материалдардан құтылудың қажеті жоқ, егер қажет болмаса, уақыттың тынысын сақтайтын сарғайған парақтардың қайда және қашан қажет болуы мүмкін екендігі белгісіз. Барлық осы Ережелер жазбаларды сақтау кезінде де сақталуы керек. Жеке дыбыстық Мұрағат қатаң түрде жасалған каталогта да көрінуі керек. Рас, магниттік пленканы қалыпты жағдайда ұзақ уақыт сақтау қауіпті мәселе. Ол кебеді, сынғыш болады, дыбыс сапасы жоғалады, кейде оны кәсіби жабдықта ойнату мүмкіндігі де жоғалады. Сондықтан, мүмкін болса, жазба медиасын мезгіл-мезгіл өзгерту керек (яғни кәдімгі магниттік пленкадан кассетаға немесе CD-ге қайта жазыңыз, компьютерге енгізіңіз). Радиожурналистің дыбыстық кітапханасында ең қымбат және қажет нәрсені ұзақ уақыт сақтауға лазерлік дискілер көмектеседі, бұл сонымен қатар өте көлемді фильм мұрағаттарының орнын айтарлықтай босатады. Алдын ала дайындықтың соңғы кезеңі журналистің редакцияда алған нақты тапсырмасымен байланысты. Егер тақырып пен белгілі бір бағдарлама алдын-ала жоспарланған болса немесе журналист кез-келген тұрақты бағдарламаның немесе циклдің жүргізушісі болса, оны орындауға дайындалуға болады. Бірақ көбінесе тапсырма оқиғаны орын алған сәтте жедел жарықтандыру қажеттілігімен байланысты (бұл тікелей эфир). Бұл жағдайда дайындық уақыты кейде оқиға орнына бірнеше сағатқа дейін немесе тіпті студиядағы жедел сұхбатқа қатысу үшін бірнеше минутқа дейін қысқарады. Бірақ уақыт тапшылығы неғұрлым өткір болса, журналист трансферге дайындықтың алғашқы кезеңдерінде алған беріктігі, тереңдігі және «жауынгерлік 586 дайындығы» соғұрлым маңызды болады. Тақырыпты анықтап, тапсырманы біле отырып, корреспондент жинақталған барлық нәрсені осы нақты өмірлік оқиғаға «байланыстырады». Бұл кезеңде радиожурналист тікелей эфирде болсын немесе деректі жазбалар жасағысы келсе де, нақты елестетуге және уақыт болған жағдайда іс-қимыл жоспарын жазуға міндетті. Оған кіреді: -

тапсырманың мақсатын нақты түсіну (егер ол өте түсінікті болмаса, оны қайта сұрау немесе нақтылау қажет); - объект туралы мүмкіндігінше толық және дәл ақпарат алу жолдары; - жұмыс істеуге тура келетін жағдай мен жағдайдың сипаттамасы; - жауаптар алу қажет сұрақтардың үлгі тізімі және тұжырымы; - беру жанрының анықтамасы, тіпті алдын-ала болса да; - қандай да бір уағдаластық бұзылған, жағдай өзгерген және т. б. жағдайда бір-екі қосалқы нұсқаны әзірлеу. Ақырында, эфирге дайындықтың осы кезеңінде радиожурналист техникалық жазу құралдарын мұқият тексеруге міндетті. Сіз өзіңіздің негізгі құрал-магнитофоныңыздың дұрыстығына сенімді болуыңыз керек (батареялар отырды ма және олардың жиынтығы жеткілікті ме? дискілердің, фильмдердің немесе таспалардың саны жеткілікті ме? оларда кездейсоқ магниттелуі мүмкін қажетті жазбалар жоқ па? микрофондар жақсы ма?). Егер тікелей эфир студиядан келсе, сигнал сізден режиссерге өтетінін, аудиториямен байланыс телефондары жұмыс істейтінін, музыкалық жазбалар жиынтығы, соққылар және т.б. бар-жоғын тексеру керек (сонымен қатар Бағдарлама басталғанға дейін). Мұның көп бөлігі репортер немесе комментатордың тікелей міндеттеріне кірмеуі мүмкін, бірақ қазіргі заманғы радиостанциялардың құрамы өте аз, сондықтан оны да шешуге тура келеді. Алдын ала дайындық кезеңі – кәсіби журналистің күрделі және қажырлы жұмысы. Онда ұсақ түйектер жоқ, өйткені олардың кез-келгенін елемеу бағдарламаның бұзылуына әкелуі мүмкін. Сонымен, бағдарламаға алдын-ала дайындық аяқталды, ал радиожурналист оқиғаның тікелей қатысушыларымен бір-біріне айналады, олардың тарихы оның шығармашылық қызметінің мағынасын құрайды. Сонымен қатар, бұл студиядан тыс немесе студияның өзінде болған оқиғаға сәйкес келетін тікелей эфирдегі әңгіме немесе сұхбат немесе мағынасы фильмге жазу (содан кейін ғана аппараттық құралда оны жөндеп, «күйге келтіру») ең жарқын мәлімдемелер, эпизодтар мен бөлшектер болуы мүмкін. журналистің алдында одан әрі эфир формасында кәсіби қарым-қатынасқа байланысты проблемалар туындайды. Радиожурналист бағдарлама дайындаған кезде әрқашан адамдармен қарым-қатынас жасайды: олар туралы және олардың өмірі туралы ақпарат алады, адамның жеке болмысын қабылдайды және іштей бағалайды және оған қатысты өзінің адекватты мінез-құлық жүйесін таңдайды. Басқаша айтқанда, ол үнемі адамдармен араласады. Бұл өзара әрекеттесуде екі тараптың мүдделерінің қақтығысы орын алады. Егер мүдделер сәйкес келсе, журналист психологиялық қателіктер жібермейтін болса, коммуникация органикалық және ауыртпалықсыз дамиды. Қарым-қатынастағы әртүрлі немесе қарама-қарсы мүдделер күреске және конфронтация элементтерінің пайда болуына әкеледі. Журналистік қызметте екеуі де кейде күрделі, оғаш үйлесімде көрінеді. Материалдың мақсатты бағыты көп нәрсені шешеді. Міндеті – адамды дәріптеу болып табылатын портреттік радиоочерк жасау бір басқа, өткір сыни материал дайындап, журналистік зерттеу жүргізу бір бөлек. Бұл жағдайда «кейіпкерлердің» журналистпен ынтымақтасуға деген ұмтылысы мүлде басқаша болуы мүмкін. Осы полярлық мысалдардың арасында журналист өз жұмысында кездесетін сансыз өзгерістер бар. Адамның журналистке ақпарат беруге және онымен қарым-қатынасқа түсуге дайындығына әртүрлі факторлар әсер етеді. Біріншіден, тілші оған жүгінетін мәселедегі адамның құзыреттілігі. Ақпарат беруден бас тартқан жағдайда журналист өз уәждерін дұрыс елестетуі керек. Кейде олар сөз қозғап отырған адамның материалды терең әрі қызықты пайымдайтындай дәрежеде білмеуінен туындайды. Сонда журналист басқа ақпарат көзін іздеуге мәжбүр. Әрине, барлық қажетті ақпаратты біліп қана қоймай, беруге дайын адамдармен жұмыс істеу оңайырақ, бірақ редакторға жиі қоңырау шалып, өздері хат жазады. Бірақ бұл жерде абай болу керек: мұндай қызметтің мотивтері әрқашан адамның белгілі бір мәселедегі ең жақсы ниеті мен нақты құзыретіне байланысты емес.

Список использованных источников: 1. Андроников И. Слово написанное и сказанное//Я хочу рассказать вам. — М., 2013. 2. Бараневич Ю. Д. Жанры радиовещания: Проблемы становления, формирования, развития. — Киев; Одесса, 2012. 3. Барманкулов М. К. Познать современника: Очерк в газете, на телевидении, радио, в документарном кино. — Алма-Ата, 2012. 4. Беляев С.В., Коробицын В.И. Радиостанции России / Государственное и независимое вещание. — М., 2012. 5. Гаспарян В.В. Работа журналиста: учебное пособие. — М., 2010.